

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

**SUOMALAISET ARVOT 2000-LUVULLA – TEORIAPERUSTA ASEVELVOLLIS-
TEN ARVOTUTKIMUKSELLE**

Kandidaatintutkielma

Kadetti
Lauri Mattila

Kadettikurssi 93
Kranaatinheitin-
opintosuunta

Huhtikuu 2009

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Kadettikurssi 93	Linja Kranaatinheitinopintosuunta
Tekijä Lauri Mattila	
Opinnäytetyön nimi SUOMALAISET ARVOT 2000-LUVULLA – TEORIAPERUSTA ASEVELVOLLISTEN ARVOTUTKIMUKSELLE	
Oppiaine, johon työ liittyy Johtaminen	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun Kurssikirjasto
Aika Huhtikuu 2009	Tekstisivuja 22 Liitesivuja 0
<p>TIIVISTELMÄ</p> <p>Arvoista kuulee nykyään puhuttavan kaikkialla, mutta mitä ne oikeasti ovat, miten niitä tutkitaan ja millainen on suomalaisten arvomaailma? Tutkielma keskittyy suomalaisten arvomaailmaan ja luo teoriapohjaa asevelvollisten arvotutkimukselle. Suomalaisia arvoja lähestytään professori Martti Puohiniemen tutkimuksista saatujen tulosten perusteella. Suomalaisuuden ja suomalaisten arvojen lisäksi tarkastellaan kansainvälistymisen vaikutuksia arvoihin. Tutkielmassa esitellään myös Schwartzin arvoteoria, johon Puohiniemen tutkimus perustuu.</p> <p>Tutkielmassa tarkastellaan myös suomalaisten asevelvollisten arvotutkimuksen tilaa ja kehittymistä. Johtopäätökset-osiossa pyritään sulauttamaan suomalaisten arvot ja asevelvollisten arvotutkimus yhteen. Voisiko Puohiniemen mallin mukaan tutkia esimerkiksi asevelvollisista rajattua joukkoa, kuten varusmiehiä? Tämänkaltaiseen kysymykseen tutkielmassa pyritään vastaamaan.</p>	
<p>AVAINSANAT</p> <p>Arvo, arvoteoria, asevelvollisuus, Schwartz, Shalom</p>	

SUOMALAISET ARVOT 2000-LUVULLA – TEORIAPERUSTA ASEVELVOLLISTEN ARVOTUTKIMUKSELLE

1. JOHDANTO	5
1.1 yleistä	5
1.2 Tutkimusmenetelmät ja aikaisempi tutkimus	6
1.3 Tutkimusongelmat ja tutkimuksen viitekehys	6
1.4 Rajaukset ja keskeiset käsitteet	7
1.4 Tutkimuksessa käytetyt lähteet ja lähdekritiikki	9
2. SCHWARTZIN ARVOTEORIA	10
2.1 Yleistä	10
2.2 Mihin arvot Schwartzin mukaan perustuvat?	10
2.2 Schwartzin arvotyypit ja niiden merkityssisällöt	11
2.3 Schwartzin arvokehä	14
2.3 Schwartzin arvomittari	14
3. SUOMALAISET ARVOT	15
3.1 Arvotypologia suomalaisista – yhdeksän erilaista arvomaailmaa	15
3.2 Arvokonfliktitypologian ryhmät ja Suomalaisten jakaantuminen niihin	15
3.2 Suomalaiset arvot vuonna 2001	18
3.3 Sukupuolen ja iän vaikutus arvoihin	20
3.4 Suomalaisten arvot tulevaisuudessa	21
4. KANSAINVÄLISTYMISEN VAIKUTUS SUOMALAIISIIN ARVOIHIN	22
5. ASEVELVOLLISTEN ARVOTUTKIMUS SUOMESSA	23
5.1 Miten asevelvollisten arvoja Suomessa tutkitaan?	23
5.2 Miten arvotutkimusta voitaisiin kehittää puolustusvoimissa?	23

	4
6. JOHTOPÄÄTÖKSET	25
7. JATKOTUTKIMUSTARPEET	26
LÄHTEET	27
VIITTEET	28

SUOMALAISET ARVOT 2000-LUVULLA – TEORIAPERUSTA ASEVELVOLLISTEN ARVOTUTKIMUKSELLE

1. JOHDANTO

1.1 yleistä

”Arvo on vaikutin, joka rangaistuksesta tai palkkiosta, kunniaista tai kiitoksesta välittämättä johtaa ihmisen omasta tahdosta tekemään sellaista, mihin ei mikään ulkopuolinen laki voi häntä pakoittaa.” – Samuel Möller¹

Arvoista kuulee nykyään kaikkialla. On yrityksien arvoja, puolueiden arvoja, koulujen arvoja. Listaa voisi jatkaa lähes loputtomiin. Osaamme helposti yleistäen kertoa minkälaisia me suomalaiset olemme ja mitä arvostamme. Rehellisyys ja isänmaallisuus ovat sanoja, jotka nousevat usein esiin suomalaisista arvoista puhuttaessa, mutta mitä sanoo tutkimus suomalaisista arvoista? Harvoin tulemme kuitenkaan miettineeksi mitä arvot oikeasti ovat ja miten niitä tutkitaan. Miten puolustusvoimissa arvotutkimusta toteutetaan, ja mikä on arvotutkimuksen tulevaisuus? Tässä tutkielmassa keskitytään ennen kaikkea suomalaisuuteen ja suomalaisiin arvoihin. Tutkimuksen päälähteenä käytän professori Martti Puohiniemen empiirisiä tutkimuksia, jotka on toteutettu kyselyluonteisina ja joiden analysoinnissa on käytetty Shalom Schwartzin arvoteoriaa. Suomalaisten arvomaailman kartoittamisen lisäksi tutkimuksessa tuodaan esille kansainvälistymisen vaikutuksia arvojen mahdollisiin muutoksiin sekä kartoitetaan asevelvollisten tämän hetkistä arvotutkimusta ja tuodaan esille uusia näkökulmia, joita arvotutkimuksissa voitaisiin hyödyntää.

Tutkimuksen toisessa pääluvussa keskitytään Shalom Schwartzin arvoteorian esittelyyn. Arvoteoria esitellään tutkimuksen kokoon nähden laajasti, koska tutkielman tärkein osa, suomalaisiin arvoihin keskittyvä kolmas pääluku, perustuu Schwartzin arvoteoriaan. Tutkielman neljäs luku käsittelee kansainvälistymisen aiheuttamia mahdollisia muutoksia suomalaiseen arvomaailmaan. Viidennessä luvussa käsitellään puolustusvoimissa toteutettavaa arvotutkimusta ja johtopäätökset osiossa tiivistetään tutkielman sisältö.

Tutkimuksen tarkoituksena ei ole etsiä suomalaisista sellaisia arvoryhmiä, jotka erityisen hyvin soveltuisivat asevelvollisuuden suorittamiseen. Tutkielmassa on tästä johtuen hyödynnetty Martti Puohiniemen tutkimusta kokonaisvaltaisesti, ottaen huomioon useat eri ikäluokat ja naiset.

1.2 Tutkimusmenetelmät ja aikaisempi tutkimus

Tutkimus on kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Sille luonteenomaista on subjektiivisuus, suhteellisuus ja joustavuus. Tutkimusmenetelmänä käytän sisällönanalyysiä, joka soveltuu hyvin tämänkaltaiseen kirjallisiin lähteisiin perustuvaan tutkimukseen.

Arvoihin liittyviä kirjallisia tutkimuksia löytyy melko paljon. Suomalaisuuteen ja suomalaisiin arvoihin laajasti keskittyviä tutkimuksia löytyy sen sijaan melko vähän. Professori Martti Puohiniemen laaja tutkimus suomalaisista arvoista teoksessa ”Arvot, Asenteet ja ajankuva – Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan” on mittakaavassaan harvinaisen laaja suomalaisia arvoja käsittelevä teos ja toimii tutkimuksen päälähteenä.

1.3 Tutkimusongelmat ja tutkimuksen viitekehys

Tutkimusongelmaksi ja tutkimuksen pääkysymykseksi olen määrittänyt seuraavan kysymyksen: ”Onko suomalaisilla yhtenäinen arvomaailma?”

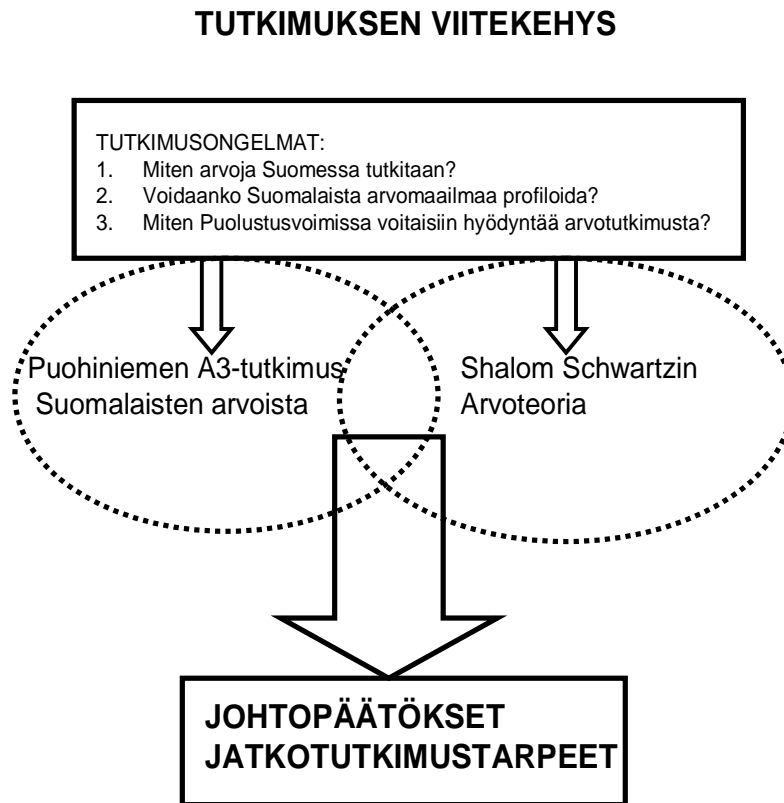
Pääkysymyksen tueksi olen määrittänyt kolme lisäkysymystä, jotka ovat apuna tutkimusongelman ratkaisemisessa:

” Miten arvoja Suomessa tutkitaan? ”

” Voidaanko suomalaista arvomaailmaa profiloida? ”

” Miten puolustusvoimissa voitaisiin hyödyntää arvotutkimusta? ”

Tutkimuskysymyksiä hyödyntäen pyrin saamaan tutkimukseen johdonmukaisuutta. Tutkimuksessa ei ole tarkoitus antaa kattavaa vastausta siitä miten suomessa arvotutkimusta toteutetaan, tai minkälainen on suomalainen arvomaailma, vaan kartoittaa edellä mainittuja asioita teoreettisella tasolla.

Kuva1: Tutkimuksen viitekehys

1.4 Rajaukset ja keskeiset käsitteet

Tutkielma on rajattu lähdemateriaalinsa puolesta pääasiassa enintään kymmenen vuotta vanhaan materiaaliin. Tosin esimerkiksi Puohiniemen keräämästä aineistosta, jota tutkimuksessani hyödynnän, on osa vanhempaa.

Tutkielman keskeiset käsitteet:

Arvot: Arvot ovat valintoja ohjaavia periaatteita, joita käytetään jouduttaessa vaikeaan valintatilanteeseen, jota ei pystytä ratkaisemaan toimimalla kuten ennen.² Arvot voidaan mieltää myös yksilön suhteellisen pysyviksi ominaisuuksiksi, jotka hän asettaa tärkeysjärjestykseen tehdessään valintoja.³ Ihmisen arvojen juuret ovat yleensä syvällä siinä kulttuurissa, jossa hän elää. Shalom Schwartz määrittää arvoteoriassa kymmenen erilaista, mutta toisiinsa liittyvää arvoa.

Ajankuva: Ajankuva on jatkuvasti muokkautuva ajastamme muodostuva käsitys, joka muodostuu henkilökohtaisista havainnoistamme, median välittämästä näkemyksestä ja uusista tutkimustiedoista. Ajankuvaa on hankala objektiivisesti määritellä, sillä se perustuu aina ihmisen ja ympäröivän todellisuuden väliseen vuorovaikutukseen.⁴

Arvokehä: Arvokehällä tarkoitetaan Schwartzin teoriaan perustuvan arvokartan pohjalle tehtyä teoreettista yleistystä, jossa kymmenen arvoa sijoitetaan ympyrän muotoiselle kehälle siten, kuin ne eri kulttuureissa tehdyissä tutkimuksissa tyypillisesti sijoittuvat. Arvot, jotka ovat toistensa vastakohtia, sijoitetaan kehän vastakkaisille puolille. Arvot, jotka tukevat ja täydentävät toisiaan ovat kehällä vierekkäin. Samalle sektorille sijoittuvat arvot kuten yhdenmukaisuus ja perinteet, palvelevat molemmat samaa perusmotiivia.⁵

Arvoprofiili: Arvotutkimukseen vastanneen henkilön tai vastaajaryhmän kokonaistulokset. Schwartzin teoriaa käytettäessä voidaan arvoprofiili määrittää kaikkien 57 arvio-osion tuloksista tai kymmenen summa-asteikon pistejakautumista.⁶

Asenteet: Asenteet ovat eri tilanteissa ihmisen toimintaa ohjaavia tapoja, joiden avulla suhtaudutaan ympäröivään maailmaan. Asenteet voivat olla myönteisiä, neutraaleja tai kielteisiä toimintavalmiuksia.⁷

Asevelvollisuus: Suomessa asevelvollisuus alkaa sen vuoden alusta, jolloin mies täyttää kahdeksantoista vuotta ja jatkuu sen vuoden loppuun, jona asevelvollinen täyttää kuusikymmentä vuotta. Asevelvollinen kuuluu joko vakinaiseen väkeen, reserviin tai nostoväkeen.⁸

1.4 Tutkimuksessa käytetyt lähteet ja lähdekritiikki

Tässä tutkimuksessa päälähteenä on käytetty professori Martti Puohiniemen teosta ”Arvot, asenteet ja ajankuva – opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan”. Koska kyseessä on tutkimuksen päälähde, ansaitsee teos esittelyn tutkijan itsensä esittelemänä: ” Arvot, asenteet ja ajankuva eli A3 on laajaan tutkimukseen perustuva aikalaisanalyysi Suomen kuohunnan vuosista 1991-2001 ja ajankuvasta siirryttäessä kolmannelle vuosituhannele. Ajasta jolloin Suomi oli kuin laboratorio arvotutkijalle, koska meihin vaikuttivat tyypillisimpinä arvomuutosten aiheuttajina pidetyt tekijät: poliittinen ja taloudellinen kuohunta sekä teknologiset innovaatiot. Mitä tapahtuikaan arvoillemme? Entä miltä näyttää suomalainen arvomaailma vuonna 2030? Kirja avaa uusia näkökulmia sekä arvomuutokseen, että eliittien rooliin yhteiskunnallisen käynnistäjänä ja auttaa jäsentämään aikamme ilmiöiden arvoperustaa.”⁹

Puohiniemen teoksen lisäksi tutkielmassa on hyödynnetty muiden suomalaisen erikoistuneiden arvotutkijoiden kuten sosiaalipsykologi Klaus Helkaman kirjallisia aineistoja. Asevelvollisten arvotutkimuksesta kertovia teoksia on saatavilla varsin vähän. Puolustusvoimien näkökulmaa tutkimukseen tuo Risto Sinkko.

2. SCHWARTZIN ARVOTEORIA

2.1 Yleistä

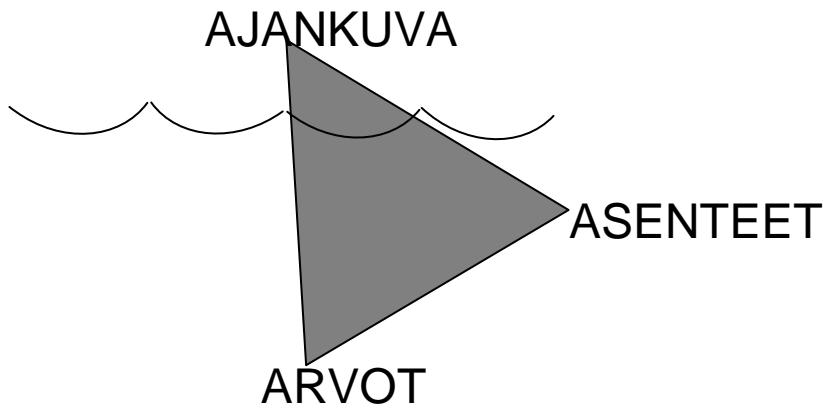
Yksi viime vuosien laajimmista ja arvostetuimmista arvotutkimuksista on professori Shalom Schwartzin arvoteoriatutkimus, joka perustuu teoriaan arvojen yleismaailmallisesta rakenteesta ja sisällöstä. Schwartzin vertailuluontoisessa projektissa on pyritty huomioimaan kaikki maailman kulttuurit. Myös Suomi on ollut mukana alusta lähtien.

Teorian lähtökohtana on arvojen määrittely yleisluontoisiksi tavoiteltaviksi asiantiloiksi, jotka yksilö voi panna henkilökohtaiseen tärkeysjärjestykseen ja jotka ohjaavat hänen valintojaan. Tyypillinen tutkimusmenetelmä on esittää vastaajille luettelo erilaisista hyvistä asioista (itse-kunnioitus, tasa-arvo, vapaus, auttavaisuus, rehellisyys, kohteliaisuus) ja pyytää heitä arvioimaan niiden tärkeyttä itselleen (”elämäni ohjaavana periaatteena”) 9-portaisella asteikolla.¹⁰

Arvotutkimuksen kannalta yksi Schwartzin tärkeimmistä oivalluksista on arvojen keskinäisten suhteiden ja arvorakenteiden aseman tiedostaminen tutkittaessa arvojen sisältöjä ja merkityksiä.¹¹

2.2 Mihin arvot Schwartzin mukaan perustuvat?

Schwartzin mukaan ihminen ei keksi arvojaan itse, vaan ne edeltävät yksilöä. Arvot opitaan kotona, koulussa, harrastuksissa ja työelämässä. Arvoja ei pidä sekoittaa asenteisiin tai ajankuvaan. Arvot edustavat asenteisiin tai ajankuvaan verrattuna syvintä tasoa. Ne opitaan elämän kuluessa ja muuttuvat huomattavasti hitaammin kuin asenteet ja ajankuva.

Kuva 2: Arvojen, asenteiden ja ajankuvan suhdetta havainnollistava jäävuorimalli, jossa arvot edustavat syvintä tasoa¹²

Schwartzin teorian mukaan arvot perustuvat inhimillisen olemisen perusedellytyksiin, jotka ovat samat kaikkialla kulttuurista riippumatta. Nämä perusedellytykset voidaan tiivistää kolmeen pääkohtaan:¹³

1. Ihminen on olento, joka tarvitsee virikkeitä ja vaihtelua sekä arvostaa mielihyvän tunnetta jo lapsesta alkaen.
2. Ihminen tarvitsee vuorovaikutusta muiden ihmisten kanssa. Tästä syystä ihminen yleensä pyrkii elämään sovussa muiden ihmisten kanssa ja tarvittaessa alistuu muiden johdettavaksi.
3. Ihminen pyrkii takaamaan oman sekä läheistensä turvallisuuden ja selviytymään hankalista tilanteista. Taustalla vaikuttaa ihmisen halu säilyä lajina.

2.2 Schwartzin arvotyypit ja niiden merkitysisällöt

Schwartzin teoria perustuu arvojen jakamiseen kymmeneen eri arvotyyppiin. Näihin kymmeneen tyyppiin on seuloutunut sellaiset arvot, joiden merkitysisältö on suurin piirtein samanlainen kulttuurista riippumatta. Toisin sanoen sellaisia arvoja, joiden merkitysisältö on eri erilaisissa kulttuureissa, ei Schwartz ole arvotyyppimääritykseensä hyväksynyt.¹⁴ Esimerkiksi uskontoa ei Schwartz ole kymmenen arvotyyppin joukkoon hyväksynyt, koska siihen liitetään hyvin erilaisia merkityksiä eri kulttuureissa. Suomessa eri tutkijat ovat suomentaneet arvotyypit hieman eri tavalla. Merkitysisällöt ovat kuitenkin kaikilla tutkijoilla yhteneväiset.

Schwartzin kymmenen arvotyypin merkityssisällöt Puohiniemen mukaan¹⁵:

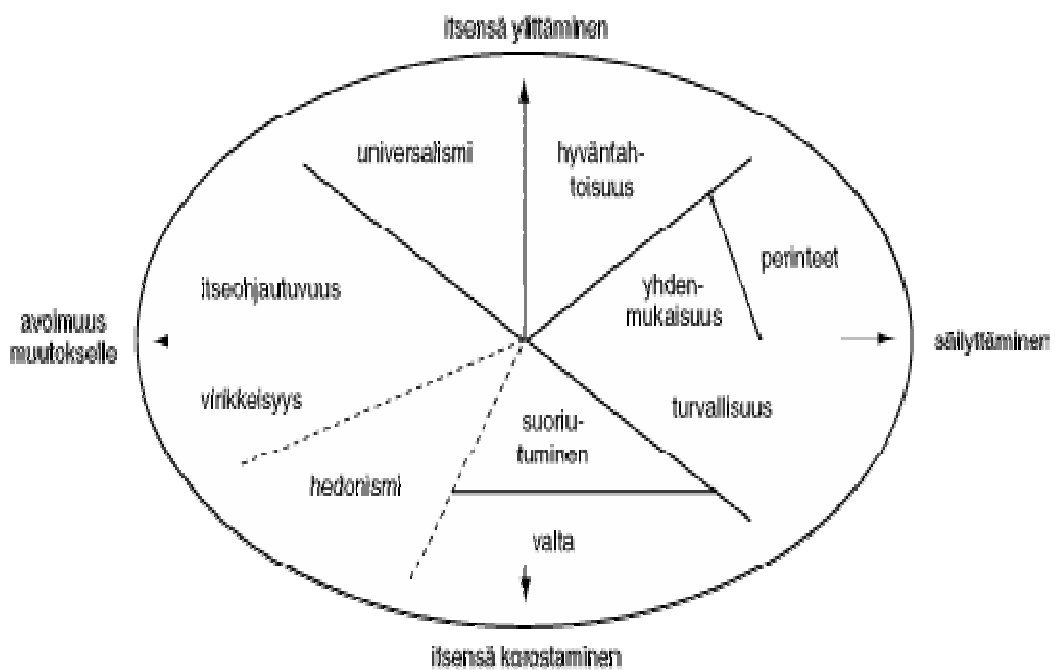
1. Itseohjautuvuus: Itseohjautuvuus on omien päämäärien valintaa, toiminnan ja ajattelun vapautta, sekä uuden tutkimista ja luomista. Ihminen, jonka arvomaailmaa itseohjautuvuus hallitsee, ei kaihda riskien ottoa. Itseohjautuvilla ihmisillä on yllensä luova asenne ja se näkyy muun muassa heidän harrastuksissaan, joissa he pyrkivät voimakkaasti kehittämään itseään. Itseohjautuvuuden alueen arvoja ovat uteliaisuus, luovuus, vapaus, ja itsenäisyys.
2. Virikkeisyys/vaihtelunhalu: Virikkeisyys-alueen päämääriä on jännityksen ja uuden etsiminen, sekä halu kohdata haasteita. Itseohjautuvuus ja virikkeisyys ovat toisiaan täydentäviä arvoja. Virikkeisyys voi kuitenkin erilaisilla ihmisillä ilmetä eri tavoin. Virikkeisyyttä voidaan myös pitää jopa biologisesti määräytyvänä arvona: jos keskushermosto ei saa riittävästi uusia virikkeitä, voi se vaikuttaa negatiivisesti psyykseen. Virikkeisyys alueen arvoina voidaan pitää uskaliaisuutta, haasteellisuutta ja jännitystä lisääviä arvoja.
3. Hedonismi: Hedonismin päämääränä ovat mielihyvä, onni ja aistinautinnot. Arvona se on kuitenkin paljon laaja-alaisempi kuin yksittäiset herkkuateriat tai niiden arvostus. Hedonismissa voidaan myös selkeästi nähdä yhteyksiä biologiseen alkuperään. Näitä yhteyksiä ovat muun muassa hyvän ja huonon maun tunnistaminen sekä pyrkimys omasta mielestä hyvien makujen löytämiseen. Alueen arvoja ovat muun muassa elämästä nauttiminen ja mielihyvän saaminen.
4. Suoriutuminen: Suoriutuminen on henkilökohtaisen menestyksen tavoittelua kulttuurin arvostamia standardeja noudattaen. Henkilökohtaisen menestyksen saavuttamiseksi on osoitettava pätevyyttä myös yhteisön asettamien mittapuiden mukaisesti.¹⁶
5. Valta: Valta on muiden ihmisten ja resurssien hallintaa, kontrollointia sekä yhteiskunnallisen arvostuksen ja statuksen kunnioitusta. Vallan osa-alueeseen arvoja ovat muun muassa yhteiskunnallinen valta, arvovalta, varakkuus, julkisen kuvan säilyttäminen ja yhteiskunnallinen tunnustus. Valta on tärkeämpi arvo miehille kuin naisille.¹⁷

6. Turvallisuus: Turvallisuus ilmenee usein eri tavalla eri väestöryhmissä. Yleistettynä turvallisuus on kuitenkin yhteiskunnan, lähipiirin ja oman elämän tasaisuutta ja harmonista jatkuvuutta. Esimerkiksi vanhemmille väestöryhmille turvallisuus voi tarkoittaa esimerkiksi terveyden säilymistä, kun taas nuoremmille turvallisuus voi tarkoittaa jopa pysymistä muodikkaana, jolla taataan hyväksyntä muodikkaassa kaveripiirissä. Turvallisuuden ilmenemismuodot ovat siis erittäin monipuolisia.
7. Yhdenmukaisuus: Yhdenmukaisuus on pidättäytymistä teoista ja mieltymyksistä, jotka voivat häiritä muita tai sotia yhteisöä koskevia normeja tai odotuksia vastaan. Puolaniemen mukaan yhdenmukaisuus voi ilmentyä ihmisen tapana elää omaa elämäänsä toisten ihmisten kautta. Esimerkkinä tällaisesta tilanteesta on vanhemman tai vanhempien eläminen lasten harrastusten kautta.
8. Perinteet: Perinteet ovat kulttuurin tai uskonnon tapojen noudattamista ja kunnioittamista, sekä edellä mainittujen tapojen hyväksymistä ja niihin sitoutumista. Perinteiden arvostaminen sitoutuu voimakkaasti kulttuuriin ja on kulttuurikohtaista. Perinteet arvoina ovat usein erittäin merkityksellisiä iäkkäille ihmisille.
9. Hyväntahtoisuus: Hyväntahtoisuudella tarkoitetaan lähipiirin ja läheisten arvostamista ja etusijalle asettamista. Hyväntahtoisuudella voi olla usein myös toissijaisia motiiveja, kuten arvostuksen ja hyväksynnän tai oman aseman parantaminen esimerkiksi työyhteisössä.
10. Universalismi: Universalismi on myös muiden kuin pelkästään oman lähipiirin arvostamista. Universalismin avainsanoja ovat suvaitsevaisuus, luonnon hyvinvointitarpeiden ymmärtäminen ja suojelu. Universalismi on näistä kymmenestä arvotyypistä laajalajaisin ihmisyyteen liittyvä arvo.

2.3 Schwartzin arvokehä

Shalom Schwartz on luonut esittämiensä arvotyyppien perusteella ns. arvokehän (=rakennemalli). Arvokehällä huomio kohdistetaan arvojen välisiin ristiriitaisuuksiin tai samankaltaisuuksiin, jonka tarkoituksena on määritellä arvojen keskinäiset suhteet. Schwartzin arvokehällä yhteensopivat ja toisiaan täydentävät arvotyyppit on esitetty vierekkäin, kun taas kehällä vastakkaiset arvotyyppit ovat keskenään konfliktissa, eli toistensa vastakohtia. Kohdittuun toisiaan vasten olevat arvot ovat toisistaan riippumattomia.

Kuva 3: Schwartzin arvokehä

2.3 Schwartzin arvomittari

Schwartzin arvomittari on Schwartzin arvoteorian perusteella kehitetty apuväline arvojen tul-kintaan. Arvoteoria koostuu 57 osiosta. Osiot muodostuvat kysymyksistä joiden avulla voi-daan tarkastella erilaisten arvojen tärkeyttä elämää ohjaavina tekijöinä.

3. SUOMALAISET ARVOT

3.1 Arvotypologia suomalaisista – yhdeksän erilaista arvomaailmaa

Puohiniemi määrittää A3¹⁸ tutkimuksessaan suomalaiset arvojensa perusteella yhdeksään eri luokkaan. Tästä määrittelemisestä käytetään nimitystä arvotypologia. Käytännössä arvotypologian ymmärtäminen helpottuu, jos sen mieltää Schwartzin arvomallin päälle piirretyksi kuvaksi, jossa arvotyypit sijoitetaan kartalle sen mukaan, mille arvoalueille heidän elämässään hallitsevat arvot painottuvat.¹⁹

Arvotypologiassa on kyse siis ihmisten luokittelusta arvojensa perusteella. Tutkija asettaa tarkat kriteerit siitä miten ja millä perusteella luokittelu toteutetaan. Luokittelu voidaan esimerkiksi toteuttaa vastausprofiilien tai vastausten tasoerojen perusteella, jolloin tavoitteena on jakaa tutkimukseen vastaajat hallitsevien arvojensa mukaan erillisiin toisensa poissulkeviin luokkiin. Puohiniemen tutkimuksessa kyse on kysely- ja haastattelututkimukseen perustuvasta typologisoinnista, eli tutkimukseen vastaamaan valituille esitettiin sarja kysymyksiä ja vastausten perusteella ihmiset luokiteltiin ryhmiin. Typologioinnin perustana Puohiniemi käyttää Schwartzin arvoteoriaa.²⁰

Typologioinnissa ja erityisesti arvotypologioinnissa on kuitenkin ongelmansa. Arvot ovat usein ristiriitaisia, jopa yksittäisen ihmisen arvoprofiili saattaa olla ristiriitainen. Jos arvotypologioinnissa otetaan huomioon myös toistensa kanssa ristiriidassa olevat arvot, käytetään siitä nimitystä arvokonfliktitypologia.

3.2 Arvokonfliktitypologian ryhmät ja Suomalaisten jakaantuminen niihin

Vuonna 2001 kerättyyn ja 1402 vastaajaa sisältävään aineistoon perustuvan Puohiniemen tutkimuksen mukaan noin 17 prosenttia suomalaisista voidaan luokitella selkeästi ja ristiriidattomasti tietyn arvoalueen tai arvon perusteella ryhmiin. Noin 13 prosenttia sijoittuu ryhmiin, joiden arvot ilmenevät ristiriitaisina ja sekoittuvat eri arvoalueille. Lisäksi Puohiniemen tutkimuksesta ilmenee että noin 13 prosenttia vastaajista voidaan luokitella opportunistisiksi, eli arvoiltaan tilannesidonnaisiksi. Alla esitellään Puohiniemen arvokonfliktitypologian yhdeksän erilaista ryhmää ja Suomalaisten prosentuaalinen jakaantuminen niihin.²¹

Itseohjautuva universalisti (14 Prosenttia)

Itseohjautuvuus ja universalismi ovat tärkeimmät ryhmää kuvaavat arvot. Tyypillisiä tälle ryhmälle kuuluvia piirteitä ovat muun muassa itsenäinen ajattelu ja halu valita itse omat päämääränsä. Päätöksentekoa ja valintoja ohjaa usein epäitsekäs ajattelu ja ratkaisunhaku. Tavoitteeseen päästäkseen tähän ryhmään kuuluvat ihmiset ovat myös valmiita ottamaan riskejä. Itseohjautuva universalisti ovat usein kulttuurillisesti valveutuneita ja seuraavat tarkasti aikansa ilmiöitä. Tyypillistä on myös kriittinen ajattelutapa ja suvaitsevaisuus muiden ihmisten yksilöllisyyttä kohtaan. Itseohjautuvien universalistien ryhmään kuuluva on usein keski-ikäinen ja korkea koulutettu.

Itsenäinen (6 Prosenttia)

Tyypillinen itsenäiset-ryhmään kuuluva on keskimääräistä korkeammin koulutettu mies (69 prosenttia ryhmästä on miehiä). Keski-ikänsä itsenäiset ovat tutkimuksen nuorimpia; alle 24-vuotiaita on ryhmästä jopa 41 prosenttia. Itsenäiset haluavat olla oman elämänsä herroja. He valitsevat omat päämääränsä, ajattelevat itsenäisesti ja kantavat vastuun päämääriensä toteutumisesta. Itsenäisten ryhmässä on havaittavissa myös ristiriitoja. Vaikka he haluavat pitää oman elämänsä tarkasti kontrollissa ja hallittavissa, etsivät he toisaalta elämäänsä vaihtelua ja jännitystä. Itsenäiset arvostavat yksilön vapauksia ja hyväksyvät myös muiden itsenäiset valinnat. Kielteisesti itsenäiset suhtautuvat perinteisiin auktoriteetteihin ja arvoihin, sekä yksilön vapauden rajoittamiseen.

Individualinen hedonisti (16 Prosenttia)

Individualistisen hedonistin tärkein toimintaa ohjaava arvo on oma mielihyvä. Myös muut individualistiset arvot lukuun ottamatta itseohjautuvuutta korostuvat tässä ryhmässä selkeästi. Voidaankin sanoa, että individualistiset hedonistit elävät elämäänsä selkeästi itseään varten. Ryhmään kuuluu lähes yhtä paljon sekä miehiä että naisia ja iältään individualistiset hedonistit sijoittuvat keskiarvoikänsä mukaan tutkimuksen nuorimpiin. Individualistisille hedonistit arvostavat yksilön vapautta eri muodoissa ja hyväksyvät kaupallisen ajattelun.

Kollektiivinen hedonisti (7 Prosenttia)

Arvoristiriita on avainsana tulkittaessa kollektiiviset hedonistit-ryhmän arvoprofiilia. Heille tyypillistä on arvostaa omia henkilökohtaisia nautintoja, mutta he ovat myös toisaalta valmiita asettamaan lähimmäistensä tai lähipiirinsä edut oman etunsa edelle. Tunnusomaista kollektiivisille hedonisteille on halu elää sopusoinnussa ympäristön vaatimusten ja perinteiden kanssa. Miehiä ja naisia ryhmä sisältää lähes yhtä paljon ja ikäjakaumaltaan ryhmä on melko nuori, kuitenkin vanhempi kuin edellinen ryhmä, individualistiset hedonistit.

Egoisti (3 Prosenttia)

Egoistit-ryhmään kuuluville on erityisen tärkeää oman sosiaalisen aseman pönkittäminen ja arvostuksen saaminen vallitsevien kulttuuristen standardien mukaisesti. He pyrkivät saamaan yhteisössä sosiaalisen valta-aseman ja säilyttämään ja kehittämään asemaansa. Asenteiltaan egoistit ovat konservatiiveja ja kannattavat yhteiskunnallista järjestystä sekä tehokkuusajattelua. Egoistit kannattavat yksilön valinnanvapautta, kunhan se ei toteudu yhteiskunnan järjestyksen tai taloudellisen tasapainon kustannuksella. Egoistit suhtautuvat kielteisesti ja pidättyvästi vieraiden kulttuureiden edustajiin, erilaisuuteen ja muiden auttamiseen. Egoistit-ryhmä on arvokonfliktitypologian ryhmistä selkeästi miesvaltaisin, jopa 73 prosenttia ryhmästä on miehiä. He ovat melko nuoria, ryhmän keski-ikä on 34,4 ja keskimääräistä korkeammin koulutettuja.

Turvallisuusmielinen (16 Prosenttia)

Turvallisuusmieliset arvostavat yllätyksetöntä ja tasaista elämää niin yhteiskunnassa kuin lähipiirinsä elämässä. He vierastavat yksilön vapauksien vaalimista, kulttuurillista avoimuutta ja suhtautuvat myönteisesti yhteiskunnan turvallisuutta ylläpitäviin auktoriteetteihin kuten poliisiin ja puolustusvoimiin. Turvallisuusmielisten ryhmässä on miehiä hieman enemmän kuin naisia ja keski-ikänsä ryhmään kuuluvat ovat hieman keskimääräistä vanhempia. Koulutustaso on ryhmässä matala, korkeakoulututkinnon on ryhmästä suorittanut vain 9 prosenttia.

Turvallisuutta arvostava universalisti (7 Prosenttia)

Turvallisuutta arvostavat universalistien arvot ovat ristiriitaiset. Heille tärkeää on yllätyksetön ja tasainen elämä, mutta he ovat valmiita myös asettamaan muiden ihmisten hyvinvointitarpeet omien etujensa edelle. Miesten ja naisten osuus on jakaantunut tasaisesti tässä ryhmässä ja ryhmään kuuluvat jäsenet ovat koulutustasoltaan lähellä väestön keskiarvoa. Turvallisuutta arvostavat universalistit ovat asenteiltaan suvaitsevaisia ja suhtautuvat melko myönteisesti uusiin kulttuureihin. He myös arvostavat yhteisesti sovittujen sääntöjen noudattamista.

Hyväntahtoinen kollektiivinen (19 Prosenttia)

Hyväntahtoinen kollektiivinen -ryhmään kuuluvat elävät usein elämäänsä muiden ehtojen mukaan. He kunnioittavat perinteitä ja haluavat elää sopusoinnussa ympäristön ja yhteiskunnan asettamien normien mukaan. Hyväntahtoisuus lähipiiriä kohtaan heijastuu erityisen voimakkaana piirteenä ja käyttäytymistä ohjaavana tekijänä hyväntahtoisien kollektiivisten arvomaailmassa.

Opportunisti (12 Prosenttia)

Opportunistien arvomaailma on ristiriitainen eivätkä arvot ohjaa heidän elämäänsä niin voimakkaasti kuin muissa ryhmissä. Ainoa selkeästi muiden yläpuolelle nouseva arvo on turvallisuus. Heidän käyttäytymisensä on tilannesidonnaista, mutta he pyrkivät valitsemaan turvallisimman vaihtoehdon tilanteesta riippuen. Opportunistien arvostus voimaa kohtaan ilmenee heidän asenteistaan. He suhtautuvat muita ryhmiä suvaitsevaisemmin kansallisiin auktoriteetteihin kuten armeijaan ja varusmiespalveluksen suorittamiseen. Siviilipalveluksen suorittamiseen he suhtautuvat muuta väestöä selkeästi kielteisemmin.

3.2 Suomalaiset arvot vuonna 2001

Puohiniemen vuonna 2001 tekemästä tutkimuksesta selviää suomalaisten arvot tärkeysjärjestykseen asetettuna. Tutkimus toteutettiin käyttämällä Schwartzin arvomittaria, jolloin vastaajat arvioivat eri arvojen tärkeyttä asteikolla (-1) – (7). Arvomittari sisälsi 47 kysymystä. Vastausten perusteella laskettiin keskiarvot, joiden perusteella arvojen tärkeysjärjestys määräytyi. Vastaajia arvokyselyssä oli 1402.

Puohiniemen tutkimuksesta selviää, että hyväntahtoisuus on suomalaisille tärkein arvo. Turvallisuus ja universalismi ovat arvohierarkiassa suhteellisen lähellä toisiaan. Muiden arvojen järjestys selviää alla olevasta listasta johon on huomioitu sekä miehet että naiset kaikista ikäryhmistä.

Suomalaisten arvot tärkeysjärjestyksessä vuonna 2001.²²

1. Hyväntahtoisuus

2. Turvallisuus

3. Universalismi

4. Yhdenmukaisuus

5. Itseohjautuvuus

6. Hedonismi

7. Suoriutuminen

8. Virikkeisyys

9. Perinteet

10. Valta

Kokonaistulosten valossa tarkasteltuna voidaan hahmottaa suomalaisten arvoperustaa. Suomalaisessa arvomaailmassa korostuvat yhteisölliset arvot, kun taas valtaa yksilöllisenä arvona pidetään vähiten tärkeänä elämää ohjaavana arvona.²³

3.3 Sukupuolen ja iän vaikutus arvoihin

Arvojen tärkeysjärjestystä tarkastellessa naisten ja miesten välille ei muodostu suuria eroja. Hyväntahtoisuus on sekä miehillä että naisilla tärkein arvo. Ainoa selkeästi havaittava ero on universalismin sijoittuminen arvohierarkiassa eri tasoille. Naiset arvostavat universalismin miehiä korkeammalle, kun taas miehille turvallisuus ja yhdenmukaisuus ovat universalismia tärkeämpiä arvoja.

Iällä on sukupuolta enemmän merkitystä yhdeksän arvon järjestykseen. Puohiniemen tutkimuksessa vastaajat edustivat kuutta eri ikäryhmää: 15-24 vuotta, 25-34 vuotta, 35-44 vuotta, 45-54 vuotta, 55-64 vuotta ja 65+ vuotta. Yhtäläisyyksiä arvojärjestyksestä kuitenkin löytyy: Hyväntahtoisuus on kaikissa ikäryhmissä tärkein arvo, turvallisuus sijoittuu joko toiseksi tai kolmanneksi ja valta on joko viimeisenä tai toiseksi viimeisenä arvohierarkiassa. Suurimmat eroavaisuudet tulivat hedonismissa. Nuorimman ikäluokan arvojärjestyksessä hedonismi pitää toista sijaa, kun taas vanhimman ikäluokan arvojärjestyksessä hedonismi on tippunut sijalle seitsemän. Hedonismin voidaan katsoa liittyvän selkeästi nuoreen ikään.²⁴

On luonnollista, että ihmisen arvomaailma kehittyy ajan kuluessa. Arvojen kannalta ikäkausia tarkasteltaessa voimakkainta muutoksen aikaa on 15-24 vuoden ikä. On kuitenkin huomioitava etteivät arvot vakiinnu millään ikäkaudella vaan jatkavat kehittymistä elämäkokemuksen kertymisen mukana.

Arvojen ja iän suhteesta voidaan tehdä tiettyjä johtopäätöksiä. Iän lisääntyessä vaihtelun halu ja jännityksen hakeminen vähentyy, oman mielihyvän kokemisen merkitys menettää asemiaan ja muiden huomiointi ja vastuullisuus kasvavat. Varsinkin keski-iässä muiden huomiointi ja vastuullisuus ovat korkeimmillaan. Puohiniemi selittää keski-iän ilmiötä kahden sukupolven välissä olemisella. Keski-iässä ihmisen on usein hoidettava sekä omia lapsia, että omia vanhempia.²⁵

3.4 Suomalaisten arvot tulevaisuudessa

Väestön arvot muuttuvat yleensä hitaasti. Arvojen muuttumisen nopeuteen vaikuttaa yhteiskuntaan ulkopuolelta tulevat impulssit, joista tärkeimpänä ilmenevät kansainvälistyvän maailman vaikutteet, jotka väistämättä luovat yhteiskuntaan muutospainetta. Suomalaisten arvokehitystä tulevaisuudessa on kuitenkin vaikea ennakoida. Professori Martti Puohiniemi ennakoii tulevia arvomuutoksia A3 tutkimuksessa painottamalla vuoden 2001 arvoaineistoa vuoden 2030 väestöennusteiden ikä-, sukupuoli- ja koulutusjakaumasta lasketuilla painokertoimilla. Menettely perustuu sukupuoleen, ikään ja koulutukseen liittyviin arvolatauksiin, jotka aikakaudesta riippumatta toistavat itseään.

4. KANSAINVÄLISTYMISEN VAIKUTUS SUOMALAIISIIN ARVOIHIN

Vaikka arvot verrattuna esimerkiksi asenteisiin ovat melko vakaita ja hitaasti muuttuvia, kohdistuu niihinkin muutospaineita kulttuurin muuttumisen osalta. Nämä muutokset tapahtuvat usein kausiluontoisesti. Toisin sanoen samanpituisten ajanjaksojen aikaansaamat muutokset ovat usein hyvinkin paljon toisistaan poikkeavia ja peilaavat aikaansa eri tavoin, muuttaen yhteisön ja yksilön arvomaailmaa. Viimeksi tämänkaltainen voimakkaasti yhteiskuntaa ja sitä kautta myös arvoja muokannut jakso koettiin 90-luvulla ja osin 2000-luvun alkupuolella, jolloin suomalainen yhteiskunta muokkautui perinteisestä raaka-aineentuottajamaasta syvän laman kautta yhdeksi Euroopan johtavaksi informaatioteknologiamaaksi. Euroopan unioniin liittyminen vuonna 1995 oli myös merkittävä askel kohti kansainvälistymistä ja integroitumista osaksi kansainvälistä yhteisöä.

Suomalaiset suhtautuvat kansainvälistymiseen myönteisesti.²⁶ Puohiniemen tutkimuksen perusteella on vaikea löytää ryhmää, joka suhtautuisi erityisen kielteisesti kansainvälistymiseen. Kulttuurillista sulkeutuneisuutta kuitenkin esiintyy jonkin verran mm. hyväntahtoisten kollektiivisten, turvallisuusmielisten ja opportunistien keskuudessa. Edellä mainitut ryhmät vierastavat myös kulttuurillista avoimuutta, joten taustalla saattaa olla epävarmuus kansainvälistymisen vaikutuksista omaan elämään. Vastapainona kulttuurisille sulkeutuneisuudelle löytyy myös ryhmiä, jotka suhtautuvat vieraisiin kulttuureihin ja niiden mukanaan tuomiin vaikutuksiin avoimesti. Varsinkin individualistien ryhmässä korostuu kulttuurillinen avoimuus.

Suomalaisuus on perinteisesti ollut keskeinen piirre suomalaisessa arvomaailmassa²⁷. Se ilmenee esimerkiksi maanpuolustustahtona ja maanpuolustuksen kannatuksena. Keväällä 2003 toteutetussa nuorisotutkimuksessa arvioi 74 prosenttia maanpuolustustahtonsa korkeaksi ja keskinertaiseksi 18 prosenttia nuorista.²⁸ Luvut ovat poikkeuksellisen korkeita verrattuna Eurooppalaiseen keskitasoon. Korkeaa maanpuolustustahtoa voidaan selittää muun muassa Suomen historialla ja geopolittisellä tilalla. Yhtenä ratkaisevana tulevaisuuden kysymyksenä voidaankin pitää kansainvälistymisen vaikutusta nuorten arvomaailmaan tulevaisuudessa.

5. ASEVELVOLLISTEN ARVOTUTKIMUS SUOMESSA

5.1 Miten asevelvollisten arvoja Suomessa tutkitaan?

Asevelvollisten arvotutkimus on Suomessa ollut vähäistä. Arvotutkimukset ovat painottuneet selkeästi varusmiespalvelusajan arvotutkimuksiin sekä maanpuolustustahtoa mittaaviin kyselyihin. Varsinaista laajaa asevelvollisia koskevaa arvotutkimusta ei ole toteutettu.

Maanpuolustustahtoa sen sijaan on mitattu ja tutkittu eri mittarein runsaasti. Esimerkiksi maanpuolustustiedoituksen suunnittelukunta (MTS) järjestää vuosittain mielipidetutkimuksen, jossa selvitetään kansalaisten mielipiteitä ulko- ja turvallisuuspolitiikasta, maanpuolustuksesta ja turvallisuudesta. Vaikka varsinaisesta arvotutkimuksesta ei maanpuolustustiedoituksen suunnittelukunnan mielipidetutkimusten yhteydessä voida puhua, on se julkaisutiheydestään ja laajuudestaan johtuen merkittävä turvallisuuspoliittisia arvoja ja asenteita tutkiva taho. Maanpuolustustahdon kannatus on tutkimuksissa ollut korkea. Ongelmaksi on kuitenkin muodostunut rinnakkaisvertailevien arvotutkimusten vähyys. Arvotutkimuksia, joissa joutuu priorisoimaan maanpuolustuksen ja muiden tärkeiden arvostuskohteiden välillä on äärimmäisen vähän.

5.2 Miten arvotutkimusta voitaisiin kehittää puolustusvoimissa?

Vaikka elämme kansainvälistymisen ja verkottumisen aikakautta on tutkimusten ongelmana ja haasteena edelleen mahdollisimman laajan kohderyhmän tavoittaminen. Yksi tulevaisuuden toimintatavoista lienee myös puolustusvoimissa internetin hyödyntäminen laajojen kyselytutkimusten käsittelyalustana. Internetissä mahdollisuuksia laajojen arvotutkimusten toteuttamiseen saattavat tulevaisuudessa tarjota muun muassa suuren suosion saaneet verkkoyhteisöt kuten IRC-galleria ja Facebook. Laajat kaikkia asevelvollisia koskevat arvotutkimukset lienevät nyt ja tulevaisuudessa utopiaa, mutta olisi tärkeää saada tutkimukset kattamaan mahdollisimman laaja joukko asevelvollisia eri ikäluokista.

Miksi sitten asevelvollisten arvotutkimusta tulisi kehittää? Tulevaisuudessa yhteiskunnan muuttuessa on myös puolustusvoimat jatkuvien muutospainneiden edessä. Arvotutkimuksien avulla voidaan peilata yhteiskunnan tilaa ja saada konkreettisia tuloksia siitä mitä suomalaiset arvostavat ja ajattelevat. Puolustusvoimille on edelleen tärkeää luoda itsestään positiivinen kuva Suomen kansalle. Arvotutkimuksista saatavat tulokset tarjoavat konkreettisen työkalun suunniteltaessa esimerkiksi mainoskampanjoita tai työntekijöiden rekrytointia puolustusvoimiin.

6. JOHTOPÄÄTÖKSET

Perinteisesti puhuttaessa suomalaisista arvoista mieleen tulevat helposti suomalaisiksi arvoiksi mielletyt asiat kuten isänmaallisuus ja rehellisyys. Martti Puohiniemi kuitenkin osoittaa tutkimuksessaan, ettei keskustelu suomalaisista arvoista ole niin yksiselitteistä. Arvoista puhutaan paljon, mutta tarkkaa analysointia sisältäviä tutkimuksia on ollut melko vähän. Emme enää voi puhua pelkästään ”suomalaisista arvoista”, vaan myös suomalaisten sisällä arvot poikkeavat huomattavasti toisistaan. Sukupuoli, ikä, kotikasvatus ja jopa asuinpaikka vaikuttavat ratkaisevasti arvojen muodostumiseen ja kehittymiseen.

Suomalaisille tärkein arvo on hyväntahtoisuus riippumatta sukupuolesta tai iästä. Hyväntahtoisuudella tarkoitetaan lähipiirin ja läheisten arvostamista tai vaihtoehtoisesti toissijaisia motiiveja, kuten esimerkiksi oman aseman parantamista tai arvostuksen saamista toimintaympäristöstään. Suomalaiset arvostavat myös turvallisuutta ja vakaita oloja.

Puohiniemen tutkimusten perusteella noin 74 prosenttia suomalaisista voidaan sijoittaa arvo-konfliktitypologian mukaisesti ristiriidattomasti tietyn arvon tai arvoalueen perusteella ryhmisiin. Ryhmäjakoa tarkastellessa on kuitenkin mahdotonta profiloida ”suomalaisia arvoja” tai luokitella hyviä ja huonoja ryhmiä esimerkiksi varusmiespalvelusta tai asevelvollisuutta ajatellen. Vaikka esimerkiksi opportunistit-ryhmään kuuluvat suhtautuvat muihin ryhmiin nähden myönteisemmin armeijaan ja varusmiespalvelukseen, olisi silti lyhytnäköistä muodostaa johtopäätös heidän paremmuudestaan esimerkiksi puolustusvoimien tehtäviin. Soveltuvuusluokittelun sijaan Puohiniemen ja muiden vastaavien arvotutkijoiden aikaansaamia tuloksia tulisikin tarkastella kokonaisvaltaisesti ja miettiä miten puolustusvoimissa voitaisiin hyödyntää arvotutkijoiden käyttämiä tutkimusmenetelmiä.

Puolustusvoimien tulisi jatkossakin osallistua arvotutkimukseen, ja selvittää mahdollisuuksia laajempien asevelvollisten arvotutkimuksien tekemiseen esimerkiksi internetiä hyödyntämällä. Kansainvälistymisen aikakaudella positiivisten mielikuvien luomien on tärkeää puolustusvoimissa ja sen ulkopuolella.

7. JATKOTUTKIMUSTARPEET

Jatkotutkimustarpeina näen tutkimuksen laajentamisen pelkästä teoriatasolta käytännön kyselytutkimukseksi esimerkiksi tulevassa joukko-osastossa, jossa tulen tulevaisuudessa työskentelemään. Käytännön toteuttamisaika tutkimukselle muodostuu todennäköisesti maisterivaiheen koulutuksen aikana.

Kyselyn kohderyhmäksi asevelvolliset lienee liian suuri ja vaikeasti rajattava ryhmä, jolloin otanta jäisi väistämättä liian pieneksi. Tutkimus onkin rajattava huolellisesti koskemaan rajattua joukkoa, esimerkiksi joukko-osaston varusmiehiä.

LÄHTEET

Helkama, Klaus – Myllyniemi, Rauni – Liebkind, Karmela: Johdatus sosiaalipsykologiaan. Oy edita ab, Helsinki 2001.

Hirsjärvi, Sirkka – Remes, Pirkko – Sajavaara, Paula: Tutki ja kirjoita. Tammi, Vantaa 2003.

Pirttilä-Backman, Anna-Maija – Ahokas, Merja – Myyry, Liisa – Lähteenoja, Susanna: Arvot, moraali ja yhteiskunta. Tammer-Paino, Tampere 2005.

Puohiniemi, Martti: Arvot, asenteet ja ajankuva – Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkin-
taan. Dark Oy, Vantaa 2002.

Valtanen, Mikko: Johtamisen sosiaalipsykologia – Käsitteitä ja käytäntöjä sotilasyhteisössä.
Edita Prima Oy, Helsinki 2008.

Virta, Jami: Johtamisenlaitoksen tutkimusohje. Edita Prima Oy, Helsinki

VIITTEET

¹ Sinkko, Risto. Arvot ja velvollisuudet isänmaan puolustuksessa. Toim. Hakapaino oy, Helsinki 2005.

² Puohiniemi Martti, Arvot, asenteet ja ajankuva – Opas suomalaisen arkielämän tulkintaan. Limor kustannus. 2002 Vantaa.

³ Klaus Helkama, Rauni Myllyniemi, Karmela Liebkind. Johdatus sosiaalipsykologiaan. Oy edita Ab 2001 Helsinki.

⁴ Puohiniemi. Keskeisimmät käsitteet.

⁵ Puohiniemi. Keskeisimmät käsitteet.

⁶ Puohiniemi. Keskeisimmät käsitteet.

⁷ Puohiniemi. Keskeisimmät käsitteet.

⁸ www.mil.fi (<http://www.mil.fi/reservilainen/asevelvollisuus/asevelvollisuus.dsp>)

⁹ Puohiniemi.

¹⁰ Helkama

¹¹ Puohiniemi, s. 27

¹² Puohiniemi. s. 4

¹³ Puohiniemi. s. 27

¹⁴ Helkama. s. 185

¹⁵ Puohiniemi. s. 33-36

¹⁶ Puohiniemi. s. 34

¹⁷ Puohiniemi. s. 34

¹⁸ Puohiniemen tutkimus: Arvot, asenteet ja ajankuva (=A3)

¹⁹ Puohiniemi. s. 43

²⁰ Puohiniemi. s. 47

²¹ Puohiniemi. s. 52-60

²² Puohiniemi. s. 67

²³ Puohiniemi. s. 68

²⁴ Puohiniemi. s. 71-72

²⁵ Puohiniemi. s. 72

²⁶ Puohiniemi. s. 197

²⁷ Sinkko. s. 122

²⁸ Sinkko. s. 122